

РЕШЕНИЯТА НА XII КОНГРЕС НА ПАРТИЯТА И ЗАДАЧИТЕ НА ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕТО

ЕФРЕМ КАРАНФИЛОВ

Работата на XII конгрес на партията, както е известно, премина под светлината на априлската линия и беше нова изява на тази линия в съвременния етап от историческото ни развитие.

Ненужно е да се припомним, че в областта на литературата Априлският пленум не се изчерпва само с теоретически постановки, а стана съдба на цяло поколение творци и етап в творческия живот на всички писатели от всички възрастови групи и жанрове. Ето защо правилно е да се оценяват последиците му чрез цялостното му въздействие изобщо върху културата на България, върху отделните творчески личности, както и върху науката за литературата.

Националните ни усилия за създаване на социалистическа култура придобиха задълбочен и по-организиран замах. Демократизацията на културата даде възможност на творците да се обърнат към спецификата на творчеството. Освобождаването от догмите позволи да се открие образът на твореца, на творческата индивидуалност. И с особена релефност изпъкна проблемът за взаимоотношенията между личността и колектива. Истинските творци, онези, които притежаваха творческа индивидуалност и бяха свързани с духа на съвременността, почувствуваха възможност да творят пълно и разностранно, да създават значителни, интересни произведения. „Комунизмът е отрицание на буржоазния индивидуализъм, но не на индивидуалността — казва др. Тодор Живков. — Многообразието на индивидуалното развитие е необходимо условие за социалния прогрес“ (За Априлската линия. Т. 2, с. 223).

Ето защо именно значението на творческата индивидуалност във връзка с колектива и тяхното диалектическо единство и взаимна обусловеност се откриха като съществен момент в развитието на литературата ни след Априлския пленум. Винаги съм вярвал, че този, който не може да намери себе си, не може да намери другите, но и този, който не може да намери другите, никога не би открил своята истинска същност.

На проблема за отношението между личността и трудовия колектив др. Живков многократно се е спирал. Цялостно той е разгледан и в Тезисите във връзка с новия кодекс на труда. Тук той е свързан с личната и колективната отговорност.

След Априлския пленум на всички конгреси и в много от речите на др. Живков са били разглеждани проблемите на литературата, на развитието на литературния процес, на ролята и задачата на литературната критика и пр. Особено ясно бяха очертани ролята и значението на критиката в речта, която др. Живков произнесе през 1969 г. пред столичните комсомолци. Там бяха изтъкнати много

от неблагоприятията именно на литературната критика и в частност някои от неблагоприятията на литературознанието като цяло.

И отново бяха поставени проблемите за съвременната тема, за правдивото изобразяване образа на комуниста, за народността и партийността, за класово-партийния подход при оценката и степенуването на литературните произведения и др.

Системното и планомерно насочване на писателите към съвременната тема от Априлския пленум до днес не значи, че тя се абсолютизира и се пренебрегват онези творци, които пресъздават историческото ни минало. Но възпитанието на новия човек цялостно е свързано с проблема за правдивото пресъздаване на съвременния живот, където се събира най-хубавото от миналото. А този живот трудно се опознава и трудно се прониква в неговата сложност. Тук се изисква голямо творческо напрежение, задълбочено разкриване законите на социалните отношения и сложната душевност на нашия съвременник.

Както всички проблеми, така също и проблемът за съвременната тема има конкретно-историческо съдържание в зависимост от развитието на живота ни.

Другите основни проблеми, за които често е говорено и на които беше обърнато особено внимание на XII конгрес, са проблемите на социалистическия реализъм и по-специално на партийността и народността. Трябва да признаем, че у нас невинаги достатъчно и задълбочено се разработва теорията на социалистическия реализъм; че проблемите на партийността и народността, които имат конкретно-историческо съдържание, невинаги се разглеждат в съвременна светлина и с оглед на етапа, в който се намира нашето общество.

В речта си пред XIV конгрес на Комсомола др. Живков между другото каза: „XII конгрес обърна внимание, че в художественото творчество има случаи, когато отсъства класовата оценка, когато в отделни произведения се обединява образът на съвременника или се губи историческата перспектива, когато творецът затъва в дреболиите на ежедневието, не вдига поглед към голямото, към главното в живота.“ И по-нататък др. Живков продължи: „За съжаление не се вземат всички необходими мерки за превъзможване на съществуващите слабости и отново се появиха произведения, които говорят за притъпена идейно-естетическа възискателност както от страна на творците, така и от страна на редакторите, художествени съвети, журита, критика и пр.“

Тази намалена бдителност и възискателност, за които говори др. Живков, е свързана именно с пренебрегването на партийно-класовите оценки. Тук би трябвало да се спра на едно явление, характерно за нашата съвременност. Днес в комплексното въздействие за обогатяване душевността на съвременника играят роля както интеграцията на науката с производството, така също още редица обществено-икономически фактори, за да се дойде до трудови колективи от творци в своето дело — колективите на зрялото социалистическо общество, такива, каквито ги виждаме в основните положения на партийната концепция за новия кодекс на труда.

Основната схема — развита база, развити социални отношения — развита литература, — се изпълва с нов живот, с нови организационни форми. Наред с естетическата и морално-етическата проблематика става основна в настоящия етап от нашето развитие.

И затова в отчетния доклад на ЦК пред XII конгрес се казва: „Ако приемем, че човекът е главният носител на културата, то тя присъства чрез него навсякъде и дава отражение във всичко. Трябва да си даваме сметка, че бъдещето на родината ни зависи от умножаването на личностните качества на човека, от неговото неспрестанно самоусъвършенстване като гражданин, труженик, творец.“

Какви са въпросите, които бяха поставени на XII конгрес във връзка с литературата и нейното развитие: класово-партийният подход при оценката на твор-

бите — от съвременността и от миналото, взет като жива същност на литературната критика и на литературознанието като цяло. Насочване на творците ни към съвременността, към съвременния герой, съвременната проблематика с оглед създаването на силни и ярки творби; борба срещу сивия поток, за да може постепенно да бъде канализиран; необходимостта от решителна, безкомпромисна и умна борба срещу формите на идеологическата диверсия, която все повече разнообразява и диференцира своите методи тъкмо в сферата на литературата в широкия смисъл на думата. Литературните историци, теоретици и критици трябва да участвуват в оценяването, осмислянето и направляването на литературния процес, като се имат пред вид големите задачи, които стоят пред цялата литература.

На XII конгрес още един път особено ясно бяха подчертани ролята и значението на литературата в цялостния ни живот, защото ако за изграждането на зряло социалистическо общество са необходими творци, които са в състояние да създават нови материални и духовни ценности, то за създаването на творците е необходимо литературата да заема все по-голямо място в духовната атмосфера на родината ни.

Тук е нужно да се има пред вид още нещо: ограничената тясна специализация в частните науки беше характерна за края на XIX и началото на XX в. Но по пътя на задълбочаващата се специализация се роди нуждата от по-цялостно и многостранно разкриване на проблемите, от обединяването на сходните проблеми, от известна комплексност при тяхната разработка.

Днес близките и по-далечни науки сближават своите търсения и изследвания. С помощта на диференциацията се навлиза в закономерностите при развитието на материалния свят и на обществото. С помощта на интеграцията нерядко се приближаваме към комплексно навлизане в диалектиката на проблематиката.

Усвояването на техниката, борбата за осмисляне на новите научни методи променя облика на нашия съвременник. Той не може да се застоява вече в едни и същи контури на типологическите си особености.

Необходимостта от обществена производителност на труда, от разширяване на производството и неговата ефективност изискват нов облик на трудещите се. Научно-техническата революция наглед не е душевен проблем, но душевните явления са залегнали в природата на техническия прогрес.

Именно тези душевни явления са свързани в една или друга степен с литературата. Тя умее да дава по-широк поглед към нещата и явленията; да улавя по-общите закономерности, които са необходими при постепенната интеграция на проблемите в частните науки; да улавя цялостния ритъм в развитието на живота. Изобщо, погледнато дори с погледа на т. нар. точни науки, ще се забележи нарастващото значение на литературата в настоящия етап от развитието ни. Тя в известна степен осмисля, обобщава и дава трайност на постиженията от различните области.

С това нараснало и нарастващо значение на литературата е свързано литературознанието в неговата цялост и в неговата обобщителна същност. В речта си пред студентската младеж от 1981 г. при традиционната им среща с Политбюро и особено пред XIV конгрес на Комсомола др. Живков отново говори за творчески характер на социалистическия труд, за необходимостта от всестранно развити личности, за ролята на литературата и изкуствата при тяхното изграждане. В основните положения на партийната концепция за Новия кодекс на труда е казано между другото: „В новия кодекс на труда следва да вземе основно място не само хуманната грижа за работника, за трудовия човек, а в съответствие с новите трудови задачи и грижата за неговото многостранно развитие и реализация, за издигане ролята на труда във формирането му като многостранна и хармонично развита личност.“

Наред с многостранното развитие на личността тук става дума вече и за реализация на личността. И ние още един път разбираме, че за изграждането на тази нова личност — творец в своето дело, трябва да изиграе своята роля литературата, а тя самата трябва да бъде очистена от онова, което не притежава идейно-художествени качества, което затлъчва литературния процес, което не е способно да влияе. И пак изпъква въпросът за класово-партийния критерий, за степенуване на ценностите в литературния процес от миналото и съвременността.

Ето защо задача на нашата наука е задълбоченото изучаване на литературния процес от миналото с оглед правилната оценка — конкретно-историческа и въз основа на класово-партийния критерий на литературните явления. Трябва да признаем, че са допускани грешки в това отношение, като степенуването на ценностите невинаги е било въз основа на общественото им значение, че невинаги се е гледало конкретно-исторически на литературните явления, че интересът към един или друг писател или период от литературното ни развитие често е бил ненаправяван, а стихият, съобразно интересите и личните планове на отделните научни сътрудници. Трябва да признаем също, че и различните видове дисертации, които години наред са защищавани, нерядко са били стихийно предлагани и приемани от научните съвети въпреки ценните им приноси в една или друга област.

Днес, когато пред нас стои задачата за създаване и написване историята на нашата литература, цялата ни работа трябва да бъде насочена именно с оглед на тази задача, без, разбира се, да я абсолютизираме.

Както е известно, литературно-теоретическите и литературно-историческите проблеми са във взаимна връзка и обусловеност. Трябва да признаем също, че невинаги секциите са работили в пълна съгласуваност, като се има пред вид пак създаването на историята. В бъдеще е нужно да се изготви цялостна и по възможност по-стройна система на проблематиката, която ще се разработва от отделните секции в института, без с това да се ограничава спецификата на търсенията им.

Партийните документи обръщат особено внимание върху съвременната литература. Тук проблематиката трябва да бъде изучавана и разработвана с оглед големите задачи, които стоят пред съвременното социалистическо общество. Степенуването на оценките въз основа на класово-партийния критерий е важно не само като се има пред вид борбата срещу сивия поток, но и с оглед да се разкрият пред читателите с истинската им ценност онези творби, които притежават идейно-художествени качества, за да могат да въздействуват. Защото нерядко те се губят от погледа на читателите сред купищата от книги, които задръстват книжарските витрини.

Това е задача преди всичко на литературната критика. Но трябва да си припомним за необходимостта от пълно единство между литературната критика, теория и история. Те не са отделни сфери, независими една от друга. Известна е необходимостта за добрите критици да познават задълбочено теорията на проблемите и процесите в развитието на литературата, както и за историците да бъдат теоретици и критици и т. н. Някои учени в миналото са гледали с известно пренебрежение на литературната критика като свързана с публицистиката, с вестниците и в добрите случаи — като научно-популяризаторска дейност. Не е тук мястото да говорим какво е литературната критика и нейната връзка с науката, но в решенията на XII конгрес и в речите на др. Живков, както изтъкнах вече, се вижда какви големи задачи ѝ се възлагат.

Ненужно е да се припомня, че е необходимо да се навлиза в дълбините на литературата, там, където се таят нейните истински богатства. Затова се изискват трайни, системни усилия, голямо духовно напрежение и талант. Тук никакви наукообразни догми или система от догми не могат да помогнат. Разкриването

процесите в литературата като израз на историческата народна съдба ще ни доведе до сложните процеси при формирането духовната култура на зрялото социалистическо общество. И в този смисъл литературознанието е хуманитарна наука, но и точна наука, която използва съвременната методология при разработване на сложната проблематика.

Все в този ред на мислите трябва да припомним, че авторите на теоретически разработки на основните проблеми, свързани с миогледа, метода, стила, поетиката, които почиваха главно върху примера от историческото ни литературно развитие в миналото, би могло да се обърнат и към съвременната ни литература. Изминаха вече 39 години от Девети септември — един значителен период с огромна литературна продукция, която дава възможност за по-цялостни теоретически изследвания и обобщения.

По отношение на националния характер на българската литература и връзката ѝ с историческата ни съдба също така се получаваха в миналото отклонения: или на преувеличаване значението на някои творби и автори, или пък на догматично отрицание на националния характер в развитието на литературата ни, която винаги е била израз на българската душевност.

Споменах вече за необходимостта от приближаването както на задачите, така и на методите на някои сходни науки, като се има пред вид съвременната комплексна методология, която се оказва най-резултатна. Развитието през последните години на социологията, социалната психология, народопсихологията, историографията и др. налагат необходимостта от използване не само резултатите от проучванията им, но и в отделни случаи на някои от техните методи при анализа на по-сложните литературни явления.

Във връзка с цялостната разработка на редица проблеми, които са общи за учените от социалистическите страни, би трябвало да продължи още по-всестранно сътрудничеството между нашия институт и съответните институти в СССР и другите социалистически държави с общи планови задачи. Ненужно е да се изтъква, че по този начин ще се обогати многостранното разглеждане на проблематиката и по-задълбочено ще се изследват взаимните влияния в миналото и в настоящия етап от развитието ни.

Съществували са и съществуват връзки между нашия институт и съответните катедри в СУ „Кл. Охридски“, които постепенно укрепват както под формата на размяна на кадри, така и при общата разработка на важни и основни проблеми, особено с оглед написването на историята. Тези връзки трябва още повече да се задълбочат. Преподавателите от университета би могло да се привличат към разработката на проблемите, които са залегнали в планове на института.

От друга страна, все още малко учени от института се привличат в работата на катедрите в университета. Процесът на обучението на студентите в редица случаи не е съгласуван с дейността и научното планиране на Литературния институт. В следдипломната квалификация на студентите също така би могло да се имат пред вид и научните разработки, които се извършват в Литературния институт. Изобщо все още не съществува цялостна съгласуваност в преподавателската и научната работа на секциите от института и съответните катедри в университета. Необходимо е да се разработи перспективна програма за координиране на общата работа при изпълнението на съвместните задачи.

Връзките на Литературния институт със Съюза на българските писатели би трябвало да укрепват. И тук е необходимо да се изработи специален план за системна разработка на общата проблематика, за провеждане на съвместни мероприятия при чествуване на писатели, научни сесии, журиране на творби. Би могло писателите да се канят по-често на обсъждания в института, както и научните работници — на дискусиите и обсъжданията, които се провеждат от Пи-

сателския съюз. Не са достатъчни вече само срещите от време на време на двете ръководства — на съюза и на института, и дори на академията и на Съюза на писателите, а системна и задълбочена обща работа, особено със Секцията на критиците, много от членовете на която са на шатна работа в института и в университетата.

По този начин научните работници ще могат да вземат по-пряко участие в изучаване развитието на съвременната литература и в разработката на проблематиката, свързана с това развитие. Би било необходимо обаче да се дава повече място на техните публикации в съюзните издания. Също така в тези издания да се дава гласност на по-важните мероприятия, които провежда Литературният институт. Връзките на института с Министерството на народната просвета също така би трябвало да укрепнат като планова задача. Тук би могло да се пожелае повече научни работници от института да вземат участие в написването на отделните глави или раздели в учебниците. Многократно е изтъквана важността на това, колко и как се преподава литература в нашите училища. Необходимо е също така научни работници да бъдат канени за изнасяне лекции пред учители по литература, за посещаване на техни семинари и др.

Както е известно, имаше някои тенденции за подценяване значението на литературата като учебен предмет, за намаляване часовете по литература в учебните програми, за изключване на литературата от матуритетните изпити и др. На среща на ръководствата на СП и Министерството на просветата (на 14. I. 1983 г.) се е изтъкнало, че „изпитът по български език и литература е изпит по българщина“, че в „училищата трябва да се учи, онова, което е с трайно присъствие в културната ни съкровищница“ (както пише в „Литературен фронт“ от 27. I. 1983 г.).

И ние, които работим в Литературния институт, в различните негови секции, не можем да бъдем равнодушни към такова явление, дължни сме да правим всички възможно, за да съхраним значението на литературата сред младежта, сред народа както с оглед изграждането на всестранно развити личности, така и с оглед съхраняването емоционалното богатство у младите хора, градус на тяхната нравственост и на гражданските им добродетели.

Всички партийни документи от XII конгрес и след него сочат стремежа за създаването на единна и трайна концепция за личността и за формирането на творчески колективи в настоящия етап от нашето развитие; за насочването на всички хуманитарни и не само хуманитарни науки към тези сложни и трудни задачи. На литературознанието се пада немалък дял по пътя за изпълнението им. И тук още един път се убеждавам колко е необходимо да се подхожда комплексно към проблематиката и да се дири близост и единство със сходните науки.

В този смисъл особено се очертава значението на колективните научни разработки, каквато е при нас на първо място Историята на литературата, която се очаква както от специалистите научни работници, така и от приятелите ни в чужбина, от учените в братските социалистически страни, а също и от целия наш народ.

С изброяването на тези няколко основни задачи, които стоят пред колектива на Литературния институт, съвсем не вярвам, че е включено всичко, нито пък, че посредством тях се ограничават свободният процес в работата на научните сътрудници. Но без изпълнението на тези задачи ние не бихме могли да отговорим на големите изисквания, които се поставят пред нас от партийните решения и от развитието на съвременния ни живот.